

Відзначаючи важливість конституційних законів у функціонуванні правової держави, Б. О. Кістяківський звертав увагу на роль народного представництва, як гарантії підзаконності діяльності органів держави та реалізації відомих прав особистості. Вчений підкреслює, що як за своєю історичною роллю, так і за своїми організацією й функціями, народне представництво на конкретному етапі розвитку держави є основним елементом здійснення панування права в сучасній державі. Завдяки йому вся її діяльність регулюється правовими нормами і підпорядковується народній правосвідомості.

Розуміючи важливість цього питання, Б. О. Кістяківський присвятив йому одну з глав основної праці з теорії державного права «Значення народного представництва для здійснення панування права в сучасних державах». «Народ як правовий союз, – зазначав учений, – відіграє в житті держави двояку роль: з одної сторони, народ як орган держави, який створює шляхом виборів один з вищих органів влади – народне представництво є суб'єктом влади, з другої сторони, він підпорядкований установленим органам влади, а тому він становить водночас і об'єкт державної влади. Ці дві державно-правові властивості народу особливо визначально розрізняються у державах, де визнаються принципи народного суверенітету» [10, с. 531]. У них народ якоюсь мірою залучений до влади, адже народні представництва є виразниками волі народу, в їх постановах повинна виражатися народна правосвідомість. Відтак, Б. О. Кістяківським на порядку денному була поставлена проблема народного суверенітету в українському контексті.

Головна, на думку Б. О. Кістяківського, його праця «Право та науки про право. Методологічний вступ до філософії права», яку дослідник написав у останні роки свого життя та вважав головною книгою, що підсумувала наукові дискусії початку ХХ століття, нині не видана, оскільки її рукопис було знищено пожежею. Було надруковано лише невеличкий фрагмент праці.

Підсумовуючи сказане, можна дійти таких висновків. По-перше, описані вище наукові доробки Б. О. Кістяківського про правову державу, значення конституційних законів, про народний суверенітет як повновладдя народу, на сьогоднішній день потребують належної уваги не лише у вузькофаховому контексті філософії та соціології права, а й у галузі практичної правотворчості. Важливо не лише знати про життя та творчість видатного вченого, але й втілювати його практичний досвід – перш ніж пропонувати (чи приймати) писаний закон, переконатись у його відповідності народним уявленням про справедливість. Говорячи про народоправство як основу правової держави, Б. О. Кістяківський досліджував народні уявлення задля запобігання їх колізії з писаним

законодавством. По-друге, Б. О. Кістяківський всупереч поширеній думці з російськомовної наукової літератури, є українським вченим, про що свідчить весь його життєвий шлях.

І нарешті, говорячи про цінність наукового доробку Б. О. Кістяківського, прикро констатувати, що вітчизняні підручники з теорії та історії держави і права, посилаючись на досвід та концепції зарубіжних вчених, мало віддають належної уваги працям дослідника (та й інших вітчизняних фахівців), передові ідеї якого не лише випередили час, але й складають теоретичну основу нинішньої концепції правової держави в Україні. На наш погляд, прізвище видатного українського соціолога права та його роботи мають бути відомі українцям, починаючи з шкільної та студентської лави і закінчуючи всіма небайдужими, особливо тими, хто має пряме відношення до розробки вітчизняного законодавства. Відтак, українським сучасним науковцям при укладанні підручників, посібників, методичних розробок з правознавства, а також історії, філософії та соціології права, варто включити до змісту навчального матеріалу інформацію про Б. О. Кістяківського, щоб молоде покоління знало про власну наукову еліту та пишалось такою.

1. Українська культура. Лекції за редакцією Дмитра Антоновича / Антонович Д. В. – К.: «Либідь», 1993. – 592 с. 2. Російський вчений Черепнін Л. Д. з 1953 року вважається автором концепції державного феодалізму, не дивлячи на те, що трьома роками раніше, у 1950 році її озвучили українські вчені Довженок В. І. та Брайчевський М. Ю. На цей факт звертає увагу сучасний російський дослідник Горський А. А. у своїй монографії «Русь. От славянского расселения до Московского царства». – М.: «Языки славянской культуры», 2007. – С. 97. (прим. автора) 3. Кістяковський Б. А. Філософія і соціологія права / Б. А. Кістяковський. – СПб.: Рус. християн. гуманітар. ін-т, 1998. – 800 с. 4. Осипов І. Д. Філософія російського лібералізму (XIX – початок ХХ в.) / Ігорь Дмитрієвич Осипов. – СПб.: Издательство С.-Петербурзького ун-та, 1996. – 192 с. 5. Юридична освіта і наука в Україні. – К., 1992. 6. Звідомлення про діяльність Української Академії наук у Києві до 1 січня 1020 р. – К., 1920. – С. LXII / Правовий звичай як джерело українського права IX–XIX ст. За ред. І. Б. Усенка. – К.: «Наукова думка», 2006. – 279 с. 7. Кістяковський Б. А. Государство правовое и социалистическое // Вопросы философии и психологии. – 1906. – Кн. 85. – С. 469–507. 8. Кістяковський Б. А. Государственное право (общее и русское). Лекции, читанье в Московском коммерческом институте в 1908/1909 академическом году // Б. А. Кістяковський. Філософія і соціологія права / сост., примеч., указ. В. В. Сопова. – СПб.: РХГИ, 1999. – С. 415–571. 9. Державна дума Російської імперії заснована Маніфестом царя Миколи II від 6 серпня 1905 року, перше ж скликання відбулось у 1906 році (прим. автора). 10. Кістяковський Б. А. Государственное право (общее и русское). Лекции, читанье в Московском коммерческом институте в 1908/1909 академическом году // Б. А. Кістяковський. Філософія і соціологія права / сост., примеч., указ. В. В. Сопова. – СПб.: РХГИ, 1999. – С. 415–571.

Izabela Lewandowska-Malec

Udział lwowskich prawników w dorobku polskiej Komisji Kodyfikacyjnej (1919–1939)

Стаття присвячена студіям з історії становлення польського права часів Другої польської республіки, а саме правових ініціатив представників Львівської школи права, і є внеском у дослідження польської культури на українських землях Галичини у складі Польської держави міжвоєнного часу.

The article is a contribution to the study of development of Polish legislation's system at the time of Second Polish Republic, concretely of the legislative initiatives of the representatives of Lviv law school and is a part of research of Polish culture on the Ukrainian lands of Galychnyna as a part of Polish State in the interwar period.

Wprowadzenie. Rzeczpospolita Polska odzyskała niepodległość w 1918 roku po 123 latach niewoli. Stworzenie

jednolitego państwa było zadaniem przekraczającym możliwości ówczesnego pokolenia. W szczególności natychmiastowej

konsolidacji wymagał system prawny, dotychczas będący mozaiką różnorodnych zaborczych praw. Efektem tego zróżnicowania był chaos prawny, niejednorodność orzecznictwa sądowego, czy wreszcie nadużycia. Podręcznikowym przykładem było obchodzenie prawa, zakazującego rozwodów poprzez zmianę miejsca zamieszkania, prowadzące do zjawiska legalnej bigamii [1, s. 86–87]. Wcześniej rozpoczęto działania mające zlikwidować różnorodność systemów prawnych. Pomysł, by rozciągnąć jeden z systemów dzielnicowych na obszar całego kraju nie spotkał się z akceptacją; uznano za niedopuszczalne, aby obce prawo nadal dominowało w wolnej Polsce. Z tego powodu propozycja Stanisława Cara, by rosyjski kodeks karny (Tagancewa) oraz rosyjską procedurę karną zastosować w całym kraju, pozostała bez echa [2, s. 21]. W Sejmie Ustawodawczym już wiosną znany krakowski adwokat Zygmunt Marek zgłosił «nagły» wniosek ustawodawczy, poparty przez 50 innych posłów, o powołanie specjalnego organu, którego zadaniem byłoby opracowanie jednolitego systemu prawa polskiego w każdej dziedzinie [1, s. 36, s. 327]. Dnia 3 czerwca 1919 roku Sejm uchwalił jednomyślnie bardzo zwięzłą ustawę o Komisji Kodyfikacyjnej [Dz. Pr. 1919 Nr 44 poz. 315]. Zadaniem Komisji, zgodnie z art. 2 ustawy, było opracowanie projektów prawa cywilnego i karne; inne przygotowywano na polecenie sejmu, ewentualnie w porozumieniu z Ministerstwem Sprawiedliwości. W dyskusji nad problematyką pozycji prawnoustrojowej Komisji M. Mohyluk opowiedział się za uznaniem jej za organ pomocniczy, «próbę pogodzenia interesów władzy wykonawczej i ustawodawczej» [2, s. 24, s. 27]. W skład Komisji wchodził prezydent i trzech wiceprezydentów oraz 40 członków (art. 4 ustawy). Pierwszy skład w całości powoływał Naczelnik Państwa na wniosek Ministra Sprawiedliwości w porozumieniu z Marszałkiem Sejmu (art. 5 ustawy). Postanowieniu temu stało się zadość, gdy jeszcze w tym samym roku Józef Piłsudski powołał pełny skład Komisji, a na jej czele stanął Franciszek Xawery Fierich. Sześciu członków Komisji – spośród czterdziestu czterech – pochodziło ze Lwowa [1, s. 37]. Od początku ujawniły się różnice w oczekiwaniach co do sposobu działania powołanej Komisji [3, s. 140]. Jej szeregi zasilali wybitni specjaliści, którzy chcieli stworzyć prawa na najwyższym legislacyjnym poziomie. Innego zdania był Piłsudski, który za największe zło uważał różnorodność prawa oraz obowiązywanie praw zaborczych; z tych powodów był zwolennikiem działań szybkich, nawet jeśli obarczonych błędami. Sami postępował w taki właśnie sposób. Jako Tymczasowy Naczelnik Państwa wezwał do siebie kandydata na premiera Jędrzeja Moraczewskiego, oświadczając mu: «Panie kapitanie, ma pan zostać prezesem ministrów. [...] Wypracuje Pan w ciągu jednego tygodnia ustawę wyborczą i to tak, jak gdyby Pan miał budować okopy» [4, s. 184].

W Komisji Kodyfikacyjnej prym wiedli najwybitniejsi przedstawiciele ówczesnej nauki prawa; tworzyli «szkoły», związane z działalnością na Uniwersytecie Jagiellońskim oraz Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie, trzeci ośrodek w Warszawie był skupiony wokół Towarzystwa Prawniczego [1, s. 35]. Zatem jedną z najważniejszych była «lwowska szkoła prawa». Udział jej przedstawicieli oraz lwowskich prawników-praktyków w Komisji Kodyfikacyjnej jest przedmiotem niniejszego opracowania.

Wkład reprezentantów «lwowskiej szkoły prawa» w dorobek Komisji Kodyfikacyjnej. Na uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie rozwijała się zarówno cywilistyka jak i karnistyka. W zakresie prawa cywilnego do najwybitniejszych należeli Ernest Till i Roman Longchamps de Bériér. Obaj pracowali nad projektem Kodeksu zobowiązań, gdyż w okresie

międzywojennym nie doszło do skodyfikowania wszystkich działów prawa cywilnego. Autorem projektu wstępnego części ogólnej zobowiązań był profesor E. Till, reprezentujący pogląd liberalny, zgodnie z którym zobowiązanie jest wynikiem woli stron, stąd ich równość oraz wolność w zawieraniu umów uznawano za kwestię najistotniejszą. Przeciwnego zdania byli zwolennicy tak zwanej szkoły socjologicznej, według której celem prawa jest realizacja sprawiedliwości społecznej. Po śmierci Tilla w 1926 roku, jego wysiłki kontynuował Roman Longchamps de Bériér, który ostatecznie opracował projekt Kodeksu zobowiązań, przedłożony następnie rządowi, wreszcie Prezydentowi RP, który ogłosił go w formie rozporządzenia z mocą ustawy z dnia 27 października 1933 roku; miał obowiązywać od 1 lipca 1934 roku [Dz. U. 1933 Nr 82, poz. 598]. Kodeks zobowiązań był uznawany w kraju i za granicą za dzieło wybitne, «odznaczało się bardzo wysokim poziomem legislacyjnym, precyzyjnością i syntetycznością języka, brakiem kazuistyki, elastycznością przepisów, co pozwalało na stosowanie ich w zmieniających się stosunkach społeczno-ustrojowych» [1, s. 161]. Te cechy spowodowały, że Kodeks zobowiązań obowiązywał do 1964 roku, gdy wszedł w życie Kodeks cywilny z 23 kwietnia tego roku [Dz. U. 1964 Nr 16, poz. 93].

W odniesieniu do zagadnień cywilistycznych należy podnieść, że z powodu silnych więzów łączących prawo zobowiązań z prawem handlowym, to ostatnie stało się celem bardzo aktywnych działań komisji Kodyfikacyjnej. Wkład w przygotowanie Kodeksu handlowego miał profesor ze Lwowa Aleksander Doliński; do jego śmierci w 1928 roku sekcja przygotowała jego znaczącą część [1, s. 212]. Jednak ostatecznie Kodeks został wydany w formie rozporządzenia Prezydenta z mocą ustawy z dnia 27 października 1933 roku [Dz. U. 1933 Nr 82, poz. 602] i wszedł w życie jednocześnie z Kodeksem zobowiązań. Przetrwiał jeszcze dłużej niż Kodeks zobowiązań bo aż do początku XXI wieku (2001).

Warto dodać, że A. Doliński był również autorem projektu prawa wekslowego i czekowego. Prawo wekslowe zostało przygotowane związku z tym, że dotychczasowe zaborcze na terenach byłego Królestwa Polskiego było zupełnie przestarzałe. Prace nad nim postępowały szybko – niewątpliwie wzorowano się na niemieckiej ustawie wekslowej, jednak z oryginalnymi poprawkami. Prawo wekslowe weszło w życie na mocy rozporządzenia Prezydenta z 14 listopada 1924 roku [Dz. U. 1924 Nr 100 poz. 926]. Podobno to prac przyjęto w odniesieniu do prawa czekowego, gdyż na terenie byłego zaboru rosyjskiego instytucja czeku nie była znana; ostatecznie rozporządzenie wydano w tej samej dacie [Dz. U. nr 100 poz. 927].

Szczególne zasługi położył wybitny karnista lwowski – Juliusz Makarewicz, wiceprezes Wydziału Karnego Komisji Kodyfikacyjnej. Tak jego osobę przedstawił Adam Lityński w monografii o pracach Wydziału Karnego Komisji: «Erudycją, nowoczesnością myśli, szerokością i głębią spojrzenia, celnością sądów i błyskawicznym refleksem przewyższał pozostałych członków wydziału, też przecież umysł wybitny. Bezcenną zaletą lwowskiego profesora była duża umiejętność syntetycznego formułowania myśli i takiegoż konstruowania pojęć, co później tak znakomicie owocowało w kodeksie karnym, wyróżniając pozytywnie polski kodeks od innych ustaw karnych współcześnie z nim obowiązujących» [5, s. 48].

Prace Wydziału Karnego Komisji nad projektem kodeksu karnego są dobrym przykładem sposobu działania tego organu. Komisja skupiała wybitnych teoretyków, reprezentujących różne nurty w danej dziedzinie prawa – o porozumienie i znalezienie jednej drogi dalszej działalności kodyfikacyjnej było nieraz

bardzo trudno. W Wydziale Karnym także nie brakowało rozbieżności poglądów. Po przedstawieniu przez Makarewicza kwestionariusza programowego do części ogólnej projektu ustawy karnej doszło do szerokiej dyskusji w łonie członków Wydziału. Jedną z najważniejszych kwestii była klasyfikacja czynów karalnych – Makarewicz stanął na stanowisku ich dwudzielności natomiast Edmund Krzymuski, który w innych sprawach zgadzał się ze stanowiskiem lwowskiego profesora – akurat w tym przypadku opowiedział się za trójpodziałem przestępstw. Ideą kodeksu mianowicie miało być objęcie wszystkich czynów karalnych, nawet najdrobniejszych (tzw. «przewinień policyjnych»), Makarewicz był natomiast za ich wyłączeniem spod działania kodeksu karnego i przygotowanie odrębnego kodeksu policyjnego. Dyskusja bywała nieraz bardzo gorąca; poszczególne zagadnienia poddawano sukcesywnie pod głosowanie. Gdy przegłosowano trójpodział Makarewicz nie ukrywał zdenerwowania. Publicznie wypowiedział się w tej sprawie w artykule prasowym «Granice ustawy karnej», wywołując obszerną polemikę. Ostatecznie doprowadził do ponownego głosowania w łonie Wydziału w kilka miesięcy później. Co prawda, pozostawiono trójpodział, decydując jednak o opracowaniu odrębnego kodeksu policyjnego. Aby osiągnąć kompromis, dokonano swoistej interpretacji klasyfikacji przestępstw, przyjmując, że zbrodnie i występki stanowią jedną kategorię (*mala in se*), a drugą wykroczenia (*mala non in se*) [5, s. 51, 56–57, s. 77–79]. Dyskusja okazała się przydatna – «można dostrzec uporządkowanie nazewnictwa i ustalenie terminologii, która później znajdzie się w ustawach karnych: zbrodnie, występki, wykroczenia» [5, s. 81].

Po reorganizacji Wydziału Karnego Komisji na sekcję prawa karnego materialnego oraz sekcję prawa karnego procesowego przewodniczącym pierwszej z nich został Makarewicz [1, s. 38]. Działał w sposób bardzo aktywny: przygotował wstępny, «artykułowany» projekt kodeksu, rozesłał go do wielu specjalistów z prośbą o opinię. Projekt wraz z ekspertyzami był przedmiotem debaty sekcji jeszcze w tym samym roku 1922. W celu przygotowania ostatecznej wersji projektu sekcja wyłoniła trzyposobową podkomisję, w skład której wszedł Makarewicz [5, s. 118–119]. Prace kodyfikatorów nie skupiały się jedynie na projekcie lwowskiego profesora; wersji kodeksu była pięć. Jednak to głównie dzieło Makarewicza było punktem odniesienia dla działań sekcji [5, s. s. 124–137].

Wydawało się, że sekcja zakończy prace dość szybko, jednak w rzeczywistości trwały do 1931 roku, gdy na posiedzeniu kolegium uchwalającego Komisji Kodyfikacyjnej przyjęto tekst całego projektu kodeksu karnego, a w następnym roku jeszcze go poprawiono już po rozpoczęciu właściwego biegu prawodawczego; zgodnie z przepisami ustawy z dnia 17 marca 1932 roku o upoważnieniu Prezydenta Rzeczypospolitej do wydawania rozporządzeń z mocą ustawy Prezydent miał uprawnienie do wydania w takim kształcie kodeksu karnego [Dz. U. 1932 Nr 22 poz. 165]. Projekt rozporządzenia uchwaliła Rada Ministrów na posiedzeniu 25 czerwca 1932 roku, a Prezydent Ignacy Mościcki podpisał je 11 lipca, natomiast ustawa karna weszła w życie 1 września 1932 roku [Dz. U. 1932 Nr. 60 poz. 571], stanowiąc niewątpliwie oryginalne dzieło polskiej myśli prawniczej. Udział profesora Juliusza Makarewicza w nim był przemożny. Jako reprezentant socjologicznej szkoły prawa karnego wprowadził do kodeksu instytucję środków zabezpieczających. Przewidywano 4 typy tych środków: dwa o charakterze leczniczym (dla osób psychicznie chorych oraz alkoholików i narkomanów) oraz dwa przymusowe (dla osób, popełniających czyny przestępcze ze wstrętu

do pracy oraz recydywistów i przestępców zawodowych). Ideą stosowania tych środków była ochrona społeczeństwa przed osobami o skłonnościach przestępczych [6, s. 566].

Podsumowanie. W procesie ujednolicania i kodyfikowania prawa w Polsce po jej odrodzeniu w 1918 roku znaczącą rolę odgrywali lwowscy prawnicy praktykujący w wymiarze sprawiedliwości oraz profesorowie Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie. Uniwersytecki poziom nauki prawa był tak wysoki, że można mówić o «szkole lwowskiej», zarówno w zakresie cywilistyki jak i karnistyki.

Lwowscy prawnicy uczestniczyli w pracach Komisji Kodyfikacyjnej RP, powołanej w 1919 roku. Wiceprezydentem KK został Ernest Till, natomiast Aleksander Doliński objął funkcję przewodniczącego sekcji prawa handlowego Wydziału Cywilnego, zaś Juliusz Makarewicz – przewodniczącego sekcji prawa karnego Wydziału Karnego. Inni wchodzili w skład poszczególnych sekcji: Roman Longchamps de Bérier, Kazimierz Przybyłowski, Maurycy Allerhand, Kamil Stefko, Władysław Abraham, Marcel Chlamtacz, Adolf Czerwiński, Juliusz Nowotny i Piotr Stebelski, stając się nierzadko głównymi referentami przedkładanych projektów.

W okresie międzywojennym nie udało się w pełni skodyfikować prawa cywilnego, lecz jego poszczególne działy. W dziedzinie zobowiązań największe zasługi mieli R. Longchamps de Berier oraz E. Till. Profesor Till był autorem (współ z innymi lwowskimi członkami KK) projektu części ogólnej zobowiązań. Po jego śmierci głównym referentem projektu został Longchamps de Bérier.

Ponadto udało się skodyfikować prawo wekslowe i czekowe, których projekty opracował A. Doliński. Był także współautorem Kodeksu handlowego, który w Polsce obowiązywał aż po 2001 rok, co dowodnie świadczy o wielkości tego dzieła.

M. Allerhand został referentem projektu prawa upadłościowego, natomiast W. Abraham, aczkolwiek historyk prawa, zajmował się w KK prawem rodzinnym.

Za ogromny sukces KK należy uznać opracowanie projektu kodeksu karnego, którego głównym referentem był J. Makarewicz. Jest on do dziś utożsamiany z jego osobą tak bardzo, że nazywa się go potocznie «Kodeksem Makarewicza». Poglądy Makarewicza wywarły ogromny wpływ na ukształtowanie polskiej karnistyki. Był on reprezentantem tak zwanej szkoły socjologicznej, uwzględniającej aspekty społeczne, ekonomiczne oraz psychologiczne przy ocenie postępowania sprawcy czynu przestępczego. Efektem rozpowszechnienia tej doktryny było wprowadzenie do kodeksu karnego instytucji środków zabezpieczających.

1. *Plaza S.* Historia prawa w Polsce na tle porównawczym. Okres międzywojenny, cz. 3, Kraków 2000. 2. *Mohyluk M.* Prawo o ustroju sądów powszechnych w pracach Komisji Kodyfikacyjnej II Rzeczypospolitej, Białystok 2004. 3. *Lewandowska-Malec I.* Demokracje polskie. Tradycje – współczesność – oczekiwania, Kraków 2013. 4. *Piłsudski J.* Wybór pism, red. W. Suleja, Wrocław 2003. 5. *Lityński A.* Wydział Karny Komisji Kodyfikacyjnej II Rzeczypospolitej, Katowice 1991. 6. *Bardach J., Leśnodorski B., Pietrzak M.* Historia ustroju i prawa polskiego, Warszawa 1993.